

ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK'TE “NUR” VE “MİŞKÂT” KAVRAMLARININ NUR SURESİ 35. AYETİ BAĞLAMINDA İZAHİ VE BİR İBADET FORMUNA BÜRÜNMESİ*

Explanation of the Concepts of “Nur” and “Mişkât” in Alevism and Bektashism
in the Context of the 35th Verse of Surah An-Nur and Conversion to the Form of
Worship

Ramazan SÖNMEZ**

Öz

Bu çalışma, Nur Suresi 35. Ayetinde “Allahu nuru’s-semavati ve’l arz- Allah, göklerin ve yerin nürudur” geçen “Nur” kelimesinin kelime, kavram anlamları etrafında ele alınmıştır. Nur kelimesinin kavram ve terim olarak Tasavvuf literatüründe de değerlendirildiğine değinilmiştir. Alevi ve Bektaşî çevrelerin bu ayeti, zikrin önemli bir parçasına dönüştürmesi etrafında kazandığı anlam ayet, tefsir ve Kur’anı Kerim lafızlarını ele alan kaynaklardan yararlanarak izah edilmiştir. Alevi ve Bektaşî topluluğunca meydanın açılışı veya cemin başlangıcı olarak Nur ayetinin okunması ve bu uygulama için gülbankların okunması ve Nur Suresi 35-37. ayetlerin tamamı etrafında konunun değerlendirilmesinden dolayı ayette geçen Nur ile birlikte, “Mişkât” da kelime, kavram olarak verilmiştir.

“Allah göklerin ve yerin nurudur” ayetinde zikredilen nur kavramı ve yine ayetin devamında bu nurun sembolik ifadelerle anlatılması ilk dönemlerden itibaren üzerinde çokça durulan bir konu olmuştur. Bazı İslam âlimleri söz konusu sembollerini sadece yorumlarken bazıları da bu sembolik anlatımlardan yola çıkarak bunu bir ibadet formuna dönüştürmüştür. İşte bu ayet Alevilik ve Bektaşilikte çerağ uyardırma veya çerağ uyarma şeklinde pratiği olan uygulamaya dönüştürülmüştür. Bu pratiklere erkân adı verilmekte ve uygulamaların kaydedildiği “Erkânname” ismi verilen eserlerle de korunup aktarılmaktadır. Bu çalışma, Alevi ve Bektaşî erkânı içerisinde bir hizmete karşılık gelen çerağ ve çerağ uyarma uygulamasını anlam, uygulama ve dualarıyla aktarmıştır. Nihayetinde Allah’ın, göklerin ve yerin Nur’u oluşu; bu nurun yaratılışın başlangıcından itibaren var olduğu ve asla söndürülmesinin söz konusu olamayacağı gibi hususlar ve kazanan anlama yapılan işaretler de bu çalışmada aktarıldı. Bundan dolayı çerağ ve hizmeti etrafında kullanılan ifadelerinde titizlikle seçilip kullanıldığı, çerağ yakılmaz yeniden uyarılır ve çerağ söndürülmez dinlenmeye bırakılır şeklinde kalıplaştırıldığına vurgu yapılmıştır.

Sonuç olarak Alevi ve Bektaşî meydanının açılışı ilk olarak Nur Suresindeki 35. ayetin okunması ve sembolik olarak duvarda, yerde ve belli bir kayıt üzerinde duran çerağ adı verilen muhtarların uyarılması yani yakılmasıyla başlamaktadır. Çerağı uyarın kişiye Çerağcı adı verilmektedir. Çerağın uyarılmasından önce mürşit, pir veya dede tarafından çerağcıya uyarın izni verilirken çerağın duası okunur. Çerağcıya, çerağı uyardıktan sonra da yaptığı hizmetten dolayı mürşit, pir veya dede tarafından dua yani gülbank okunur. Özellikle Nur ayetindeki nur ve mişkât kelimelerinin kazandırıldığı kavramsal çerçeveden mecazi aktarımının ötesinde Alevi ve Bektaşilerce zikrin en önemli parçası kılınması ve bu ayetten yola çıkarak bir uygulama olarak zikrin parçasına dönüştürülmesi yanında gülbank ve dualarının hazırlanmasına dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur’anı Kerim, Nûr, Alevilik ve Bektaşilik, Çerağ, Mişkât.

* Geliş Tarihi: 12.08.2020, Kabul Tarihi: 06.02.2021. DOI: 10.34189/hbv.97.011

** Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Arapça Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, ramazan.sonmez@karatay.edu.tr. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9406-888X>

Abstract

This study deals with conceptual meanings of the word “Light” in “Allahu nuru’s-semavati ve arz-God is the light of the heavens and the earth” in the 35th verse of Sūrah an-Nur. Referring to the way the word “nūr” is considered as a concept and term in Sufism literature, it tries to explain the meaning gained by the Alawī Bektashi community around transforming this verse into an important part of dhikr by using the sources dealing with verse, commentary and Qur’ān words. As the Alevi and Bektashi community read the verse of Nur as the opening of the square or the beginning of the Cem, and the reading of the Gulbanks for this practice and the evaluation of the issue within the framework of the 35 and 37th verses of Sūrah an-Nūr, along with the word Light in the verse, Mishkat is given as a word and a concept.

The concept of “nur” mentioned in the verse “Allah is the light of the heavens and the earth” and the explanation of this light with symbolic expressions in the continuation of the verse have been a topic that has been emphasized since the first periods. While some Islamic scholars only interpreted these symbols, others turned it into a form of worship based on these symbolic expressions. This verse has been ritualized in Alawism and Bektashism as warning Çerağ (light or sacred light) and this subject will be focused on in the present study. These practices are called erkân (rule) and they are preserved and transferred with the works called “Erkanname” where the practices are recorded. Ultimately, the issues such as God’s being the Light of the heavens and the earth, that this light has existed since the beginning of creation and that it will never be extinguished are also mentioned in this study. Therefore, it was emphasized that the statements used around çerağ and its service were carefully selected and used, that çerağ is not burned, it’s re-stimulated, and çerağ is not extinguished, it is left to rest.

As a result, the opening of the Alawī Bektashi square begins with reading of the 35th verse in Sūrah an-Nūr and lighting of candles called “çerağ” symbolically standing on the wall, on the floor and on a certain floor. The person who warns/lights the çerağ is called “çerağcı”. Before the çerağ is warned/lightened, the çerağcı request permission from the murshid, pir or dede (a person who leads rituals or guides people in Alevism), and after warning the çerağ; he is prayed by murshid, pir and Dede for his service. Gulbank (prayer) is read to çerağcı (a person who warns the çerağ/candle) by murshid, pir or Dede for his service after warning the çerağ. In this study, it was noted that the words light and Mishkat in the Verse of Nur are considered the most important part of dhikr by the Alevi and Bektashis, beyond the metaphorical transfer of the conceptual framework it has acquired, and that it has been turned into a part of dhikr based on this verse, as well as the preparation of gulbank and prayers.

Keywords: Qur’ān, Nur, Alawism and Bektashism, Çerağ, Mishkat.

1. Giriş

Bu çalışma, Alevi ve Bektaşî cemlerinin hizmetleri arasında yer alan çerağın yerine getirilmesi esnasında okunan Nur Suresi 35. ayette geçen Nur ve Mişkât kelimelerini konu edinmektedir. Her iki kelimenin anlamı, Kuran kelimelerini konu edinen veya kelimelerini izah eden kitaplar, tefsirler ve sufi çevrelerin değerlendirmelerini içeren kaynaklara başvurularak izah edilmeye çalışılmıştır. Ardından Alevi ve Bektaşî meydanında icra edilen bu hizmette okunan ayetin ve ayette geçen Nur ve Mişkât kelimelerinin hangi anlam ve içerikle okunduğu üzerine değerlendirme yapılmıştır. Böylece bu çalışmada, Alevi ve Bektaşî çevrelerin Nur Suresi 35. Ayeti okuyarak yerine getirdikleri uygulamanın hem pratik hem de anlamının anlaşılıp aktarılması amaçlanmaktadır. Nur ve Mişkât kelimelerinin genelden özele ve metinden pratiğe kazandığı özel anlam ve pratiğinin ifade edilmesi etrafında çalışmanın kapsam ve

sınırlılıkları da belirlenerek konu ele alınıp aktarılmıştır. Sonuç olarak Nur ve Mişkât’ın farklı kaynak ve Alevi ve Bektaşî çevrelerde kazandığı anlam etrafında bu çalışma, zikrin bir parçası olarak yerine getirilen hizmetin de daha iyi anlaşılmasını sağlamayı hedeflemektedir.

Alevi ve Bektaşî çevrelerde çerağ ve çerağ etrafında yerine getirilen pratik üzerine kaynaklara erişmek mümkündür. Bu kaynaklardan yaygın olanı *Erkanname* adı verilen eserlerdir. *Erkanname* içerisindeki başlıklardan birisi de çerağ bahsidir. Tekke ve meydanın açılışında ilk yerine getirilen hizmet çerağ’dır. Çerağın uyarılmasıyla meydan açılır veya hizmet başlar. Doğrusu Dede veya Baba bu hizmeti yerine getirecek kişiye yani bu hizmeti yerine getirdiği için çerağcı adını alan kişiye, hizmetin nasıl yapıldığını ve anlamını anlatır ve konuyu kavramasına yardım eder. Böylece tekkeye devam eden talip ve dervişlerin bütün ömürleri boyunca irşat oldukları ve öğrendikleri hususların tamamında Nur ve Mişkât’ın merkezi bir husus olduğu her zikirle tekrarlanarak veya tekrarlarla anlatılmakta ve ifade edilmektedir. Bunun için Dede ve Baba, tekkede tekkeye intisap eden ve tarikatta aşamaları tamamlayan kişinin süreklilik haline alan bu hizmetten dolayı, çerağ hakkındaki bilgisi de devamlılık arz eder ve kendisine çerağın anlamı da aynı şekilde sürekli veya her hafta anlatılır. İşte bundan dolayı Alevi ve Bektaşî erkânının ilki çerağ hizmetidir, çerağla başlar ve talibin veya müridin tarikatta kat ettiği mertebelerin her birinde de yine çerağ uyarılır (Noyan, 2010: 97-123).

“Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fanus içinde. Fanus sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak(kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Nur, 24/35). Kuran-ı Kerim’in bu ayeti hicri 3. asırdan itibaren pek çok âlimin önemle üzerinde durdukları bir konu olmuştur. Özellikle Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 283/896), Hallac-ı Mansur (ö. 309/921) ve Hâkim et-Tirmizî (ö. 320/932) gibi mutasavvıf âlimler konu üzerine daha çok eğilirken İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) de bu ayet bağlamında *Mişkâtü l-Envâr* adlı müstakil bir eser kaleme almıştır (Çift, 2004: 140).

Burada ilk önce nur ve mişkât kavramları hakkında bilgi verilecek, ardından da âlimlerin Nur Suresi’ndeki bu ayet ile ilgili görüşlerine temas edilecektir.

2. Nur ve Mişkât Kavramları ve İslam Âlimlerinin Görüşleri

Nur / النور; Lügat manası gözlerin görmesini sağlayan yayılmış ışık veya aydınlık manasına gelmektedir (el-Fîrûzâbâdî, 1998: 388; el-İsfâhânî, 2009: 827; Mütercim Âsım Efendi, 2014: 134). Kuran-ı Kerim’de veya hadislerde ise Nur kelimesi daha çok hidayet, doru yol, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkararak ilâhî bir ışık veya Allah’ı ifade etmek için kullanılmaktadır. “Allah iman edenlerin yardımcısıdır. Onları

karanlıklardan (kurtarıp) nura/aydınlığa çıkarır. Küfredenlerin dostları ise şeytandır. O da kendilerini nurdan (ayırp) karanlıklara çıkarır.” (Bakara 2/257), “De ki: Öyle ise Musa’nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği Kitabı kim indirdi?” (En’âm 6/91), “Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden bir delil (peygamber) geldi ve size apaçık bir nur (olan Kur’an’ı) indirdik.” (Nisâ 4/174), “Allah, onunla rızası peşinde olanları selâmet yollarına iletir ve onları izniyle, karanlıklardan aydınlığa çıkarıp kendilerini dosdoğru bir yola iletir.” (Maide 5/16), “Allah, göklerin ve yerin nurudur.” (Nûr 24/35). Bu ve benzeri ayetler yukarıda zikretmiş olduğumuz anlamlara birer örnektir.

Mişkât/المشكاة; Mişkât kelimesinin kökü الشَّكُو olup bir anlamı da “içindeki şeyi göstermektir.” المشكاة ise gedik demek olup pencere olmayan bir delik veya içine çıra konan ve duvarda asılı bulunan dipsiz baca ya da hücre anlamına gelir (Bezzâvî, 1998: 107 ; el-İsfehânî, 2009: 463; Mütercim Asım Efendi, 2014: 851; ez-Zemahşerî, 2009: 730). Ayette de “içinde kandil bulunan bir hücre gibi” şeklinde ifade edilerek kandildeki ışığın da hücrenin içinden sızarak açığa çıktığı ifade edilmiştir.

İslâm âlimlerinin “Allah göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun temsili şudur: “Duvarda bir hücre [...]” ayeti hakkındaki görüşlerine gelince; Zemahşerî (ö. 538/1144) Allah’ın, göklerin ve yerin nurunun sahibi yani hakını ta kendisi olduğunu, nurun göklere ve yere izafe edilme sebebinin de ya Allah Teâlâ’nın mahlûkatı üzerindeki gözetiminin büyüklüğü ya da gök ve yer ehlinin O’nun sayesinde aydınlığa/hidayete kavuştuğu anlamına geldiğini söylemiştir (Zemahşerî, 2009: 730).

Allah’ın, göklerin ve yerin nuru olmasından kastedilenin birçok anlama gelebileceğini Kadı Bezzâvî (ö. 685/1286) belirtmiştir. Bezzâvî, Nur’dan kastedilenin Allah’ın gökleri ve yeri idare eden olduğu anlaşılabilirken bir başka açıdan da kendisi sebebiyle bir başkası açığa çıktığı için göklerin ve yerin mucidi anlamına gelebileceğini söylemiştir. Nur’un bir başka anlamı da doğrudan veya dolaylı olarak melekler ile peygamberler aracılığıyla hidayet eden anlamına gelir demiştir (Bezzâvî, 1998: 107).

Nefahâtü’l-Üns adlı eserde Allah’ın nur oluşu hakkında sufilerin genel kanaati şöyle ifade edilmiştir: “Hak Sübhânehû ve Teâlâ’nın âlemi icat etmesi, mutlak hakikatine ait olan nurun müşahede edilmekte olan muhtelif ve müteaddit suretlerde zuhur etmesinden ibarettir. Allah semaların ve arzın nurudur (Nûr 24/35) ve O semada da ilahtır arzda da ilahtır (Zuhuf 43/84)” ayetleri buna işaret eder (Câmi, 2008: 120). Bu ifadeden genel anlamda mutasavvıfların, Allah’ın nurunun, mahlûkatında tecelli eden ve her şeyin yaratıcısı olduğuna delâlet eden bir hakikat olarak telakki ettikleri anlaşılmaktadır ki bu da Kadı Bezzâvî’nin serdetmiş olduğu görüşlerden biridir.

Ebu’l-Hüseyn en-Nûrî’nin (ö. 295/908) “Bir gün nura baktım ve ben, o nur oluncaya kadar ona bakmaktan ayrılmadım” (Câmi, 2008: 209) ifadesi de bu görüşü teyit etmektedir. Zira onun nura bakmaktan kastının Allah’ın göklerde ve yeryüzünde yaratmış olduğu şeyler olduğu ve onun bunlara bakarak Mûcid, Sâni’ ve Hâlık olan Allah’ı düşündüğü akla ilk gelen anlamdır.

Ebu’l-Hüseyin en-Nûrî’nin bu yaklaşımı İmam Kuşeyrî’nin (ö. 465/1072) hakikat kavramına verdiği mana ile aynıdır. Zira o hakikatin, rubûbiyeti müşahede etmek olduğunu, yani Allah’ın kâinat hakkındaki tasarrufunu ve idaresini bilmek, kazasını, kaderini, gizlediği ve açıkladığı şeyi görmek olduğunu söylemiştir (Kuşeyrî, 2017: 176).

Kuşeyrî’nin hakikat tanımından yola çıkarak denilebilir ki, Allah’ın gökler, yerler ve ikisi arasında yaratmış olduğu bütün her şey biz kullar için Allah’ın bir ve tek oluşuna işaret eden delillerdir. Görünen ve görünmeyen bütün âlemlerde takdir ettiği ne varsa O’nun varlığının hakikatinin bir göstergesi, kullarının da acizyetinin ve O’ndan gafil kalınmayacağına bir gerçeğidir.

Nur Suresi 35. ayet bağlamında müstakil bir eser kaleme alan İmam Gazali’nin *Mişkâtü’l-Envâr* adlı eserinde Allah’ın nur oluşuna kısaca değinilecektir. “Allah göklerin ve yerin nurudur” ayetinin ne anlama geldiğini kendisine soran öğrenciyeye verdiği cevap mahiyetindeki bu eserde Gazali nurun üç mertebe olduğunu, ilk mertebenin sözlük anlamında da işaret edildiği gibi kendisi vasıtasıyla bir şeyin görülmesini sağlayan ışık olduğunu söylemektedir. Fakat onun ilk nur ile kastettiği akıldır. Çünkü akıl hem başkasını hem kendini hem de sahip oldukları nitelikleri bilir. Bir şeyin iç yüzünü kavrayabilir, bütün varlıklar onun algı alanına girebilir (Gazali, 2016: 34-37).

Ancak Gazali nur kavramına “Hakikat-ı Muhammediye” şeklinde dile getirilen kavramı çağrıştıracak şekilde konuya temas etmektedir. Ona göre kendini ve başkasını gören her şey nur adını almaya layıktır. Hatta bir başka şey kendi vasıtasıyla görülüyorsa nur adını almaya daha da layıktır ki bu durumda ona, aydınlatan çerağ / سراجاً منيراً denir. Bu haslet ise peygamberlerde bulunmakla birlikte ayette kastedilen “aydınlatan bir kandil / çerağ” Hz. Muhammed’dir (sav) (Gazali, 2016: 42). Çünkü onun vasıtasıyla halk İslam yoluna hidayet bulur, karanlıklardan aydınlığa kavuşur, hakkı batıldan ayırt edebilir.

3. Alevilik ve Bektaşilikte Nur Kavramı

Yukarıda Ehl-i Sünnet âlimlerinin Allah’ın göklerin ve yerin nuru olmasına verdikleri anlam her şeyin sahibi ve hidayet edicisi olduğu şeklindedir. Genel anlamda İslam dünyasında bu ayetteki kavramlar birer teşbih ifade ederken Alevilik ve Bektaşilikte söz konusu teşbih ifadeleri bir ibadet formuna bürünerek cem ve ayinlerinde yerine getirilen hizmetlerden birisi olmuştur. Alevilikte çerağ; çerağ duası, gülbankı ve hizmeti şeklinde ifadelerle konu dile getirilip aktarılmaktadır. Doğrusu çerağ ve etrafında oluşturulan diğer ifadelerle anlatılmak ve aktarılmak istenen nurdur. Nur, Farsça bir kelime olup kandil anlamına gelir ve bu kandilden de ilim ve irfan olduğu anlatılmak istenir. İrfan, anlayış, ilim de bilgi ışığı anlamına gelir (Erdem ve Demir, 2010: 467; Harman, 2018: 677).

Kandil veya mum anlamına gelen bu kelime “Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah’ın izniyle kendi yoluna çağırın bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik” (Ahzâb 33/45-46) ayetine dayandırılır (Sunar, 1975: 72).

Alevi ve Bektaşî zikri, her Perşembe günü veya Cuma akşamı Dede veya Baba’nın riyasetinde tekkede gerçekleştirilir. Zikre genel anlamıyla cem denir ve cemin bütün idaresi Dede veya Baba’nın idaresinde gerçekleşir. Cemde farklılık gösterse de belli başlı hizmetler hizmetçileri tarafından yerine getirilir. Bu görevlerin yerine getirilmesi ve görevlilerin tayini gibi hususları da yine dede veya baba idare ve yönlendirmesinde gerçekleştirilmektedir. Cemde ifa edilen hizmetler yedi, dokuz ve on iki şeklindedir. Doğal olarak hizmetçiler de buna göre belirlenmektedir (Taşğın, 2009: 211-225). Her hizmet iki dua ile gerçekleşir ve dualardan ilki hizmet ikincisi de hizmeti yerine getirene yapılmaktadır. Hizmete başlamanın bir bakıma destur mahiyetinde ve bereketinin gerçekleşmesi talebiyle dede veya baba tarafından hizmet eden kişiye okunmaktadır. Hizmetçi yani hadim, yerine getireceği hizmeti vermeden önce dede veya babanın davetiyle meydana gelir, dede veya babanın huzurunda ayakta pay-u pençe durur ve duasını alır. Bu dualara gülbank adı verilir ve gülbanklar kalıplar halinde ve müzikal bir akışkanlığa sahiptir. Gülbank okunan hizmetçinin yerine getireceği hizmet gerçekleştirilmeye başlanır ve böylece hizmet duası verilmiş olur. Hizmeti tamamlayan hadim, hizmetinin duasını alır yine dede veya baba gülbank okur. Netice itibarıyla bütün hizmetler ve hadimler için gülbank bulunmaktadır duadır (Uzun, 1996: 232).

Alevi ve Bektaşî toplulukları arasında çerağ duaları benzer olmakla birlikte çerağ uyarma günlerinde de bir birlikten söz edilebilir. Buna, Balkanlarda yaşayan Bektaşî toplulukları bir istisna olarak gösterilebilir. Bunlar arasında Pazartesi’li ve Çarşamba’lı adıyla iki farklı topluluk oluşmuştur. Bu farklılığın oluşmasına neden de yolun kaynağı veya bir bakıma çerağın uyarıldığı günle aktarılan şahıslarla ilişkilendirilmesidir. Bu anlayışa göre Perşembe günü her iki toplulukta da çerağ uyarılmaktadır. Fakat Pazartesi’li adıyla anılan topluluk Pazartesi, Çarşamba’lı adıyla anılan topluluk ise Çarşamba geceleri de olmak üzere Perşembe gecesiyle birlikte yani haftada iki kez olmak üzere çerağ uyarılmaktadırlar. Perşembe günü Hazreti Ali (ra), Çarşamba günü Hazreti Fatıma (ra) ve Pazartesi günü de Hazreti Muhammet (sav) dünyaya gelmiştir. Doğal olarak bu üç kişinin dünyaya gelişi dikkate alınarak çerağ uyarılmaktadır. Hazreti Ali’nin dünyaya gelişi gecesi olan Perşembe her iki grup içinde geçerli olmakta ve ırfanın kaynağı olarak dikkate alınan ikinci kişinin de doğduğu gün de aralarında farklılık meydana gelmektedir (Taşğın, 2018: 140-141).

Pazartesi’li ve Çarşamba’lı topluluklar arasında küçük farklılıklarla birlikte okunan çerağ dua veya gülbank şöyledir:

“Erkan geceleri Çerağcı Çırağı uyarırken (yakarken) şu duayı okur:

“Bism-i Şah, destur ya Allah.

Seydi saadet, şehidi saadet, muhibbi saadet, kâne mevcudat Muhammet Mustafa ra salavat.

Allahümme salli ala Muhammedin sallallahu ala!”

Çerağı yakar, badehu mumu, Çerağı yerine koyup ayaküzeri durup bunu okur:

“Allah Allah çun Çerağı fahri uyardı, ol Hüda’nın aşkına.

Dü-cihan fahri Muhammet Mustafa’nın aşkına.

Sakay-i Kevser Aliyyü’l-Mürteza’nın aşkına.

Seyyid-i kevneyn hatemü’l-enbiyanın aşkına.

Hatice, Fatıma hayru’n-nisanın aşkına.

Hasan Şah, hem Hüseyin-i Kerbelanın aşkına.

On iki imam sad velayet pişuvanın aşkına.

Çihardeh masum pak âl-i âbanın yansın yakılsın ol Hüda’nın aşkına.

Ber-cemal-i Muhammet kemal-i kadr-i Hasan ve Hüseyin âl-i bülede ra salavat.

Allahümme salli ala Muhammet ve ala âli Muhammet, hü!

Erenler, aşikan, sadıkan, arifan, muhibban, mesakinan, gerçek Sultan Musa Baba erenlerin çırağı aydın ola,

Ya Ali, hü!”

Çerağcı bu duayı okuduktan sonra Baba dahi:

“Ya seyyidi’l-evvelin ve’l-âhirin. Tayyibini’l-tâhirin, bâtniyyetü’z-zâhirin salavatullâhi aleyhim ecmain!

Allah Allah bi-nûri’s-semavati, kevf-i kandil, tûr-ı münâcaat çırağımız rüşen, fahr-i dervişan, gürûh-ı abdal, zuhur-u imam, kanun-u evliya, kerem-i Ali.

Nûr-u nebi, pirimiz kutb-u âlem Hüsam Şah Gani, gerçek Sultan Musa Baba, erenlerin çırağı aydın ola,

Ya Ali, hü!” (Taşğın, 2018: 147-148).

Çerağ hakkında Alevi ve Bektaşî toplulukları arasındaki farklı uygulama ve değerlendirmelerden sonra çerağın hangi aşama veya nerelerde uyarıldığı hakkında kısa bilgi malumat verilmelidir. Ayinde çerağ uyandırmaya geçiş safhasında Aleviliğe kabul almak isteyen talip, ocakta dedenin huzuruna çıkar ve Dedenin kendisine telkin

ettiği şeyleri söyler. Ardından Dede, ona bu yolun zorluğundan bahsederek talibi bundan geri döndürmeye çalışır. Talip menfi cevap verince Dede ona kimi kendine rehber edinmek istediğini sorar ve o da bu yolda kendisine rehberlik etmesini istediği kişiyi söyler. Rehber ise tevazu içerisinde affını ve üzerinde hakların bulunduğunu beyan eder, bunun üzerine Dede rehberin söylediklerine karşılık verip orada bulunan canlılardan varsa haklarını bu meydanın Hüseyin, Kerbela veya dar meydanı olduğu gibi ifadelerle meydana almalarını söyler. Akabinde de talibin tarikata giriş için çerağın uyandırılması gelir (Necip Asım, 1924: 11-15).

Çerağın uyandırılması (yani kandilin yakılması) bu yola girecek talip için adeta yeni bir başlangıç ve aydınlanmayı ifade eder. Ondaki bu fikri uyanış önce kendisine, sonra da çevresine ve insanlığa hizmet etmekle gerçekleşir ki bu da talibin kendini bu yola kurban etmesi, adaması şeklinde olur. Aydınlanan yani yola giren talip bundan sonra rehberinin kendisine öğrettiği tarikat adap ve ilmine iman edermişçesine sımsıkı sarılır. Bu yolda önce kendi benliğini/nefsini yok eder ve yeni bir can olarak yoluna devam eder (Özen, 2011: 417). Özen çalışmasında Nur ayetinin izahını şöyle yapmaktadır:

Kur'an-ı Kerim, Nur Suresi (24/35) ayetinde ifade edilen özelliklere bakarsak, bu ayette adı geçen kandil vücuttur, fitil kalptir, ışık ise batısı ve doğusu olmayan nurdur. Bir kimsenin kalbinde bu nur uyandı mı ona öncesi ve sonrası, sınırı yoktur. İşte yeni nasip alan canda bu çerağ uyandırılmak istenir. Bu uyanışta en önemli faktör nasip alan canın kısmeti, kabının genişliği, ilgisi, kısaca Aşk'dır (Özen, 2011:426).

İkrar ayini de denen bu ayinde çerağcı Taht-ı Muhammedi veya Çerağlık denilen makama gelir ve ilk olarak kanun çerağını uyandırır. Kanun çerağı üç fitilli büyük bir kandil olup her bir fitil Allah Teâlâ'yı, Hz. Muhammed'i (sav) ve Hz. Ali'yi (ra) simgeler. Buradan alınan küçük bir delil (ateş) ile Taht-ı Muhammedi'de bulunan diğer çerağlar da uyandırılır ki bu çerağların sayısı on iki olup her biri 12 imamdan birini simgeler (Harman, 2018: 680 ; Sunar, 1975: 72-73). Kanun çerağından alınan delil ile diğer çerağların uyandırılmasının anlamı Nur-u Muhammed Ali'den alınan hakikat/ışık ile karanlıklar içerisinde bulunan başta talip olmak üzere herkes Hz. Peygamber'in ve imamların nuru ile aydınlığa/hidayete kavuşur. Kanun çerağının önünde söylenen gülbankta da bu anlam daha vurguludur. Şöyle ki;

Bism-i şâh Allah Allah

Çûn çerağ-ı fahr uyardık ol Hüdâ'nın aşkına,

Seyyidu'l-kevneyn Muhammed Mustafâ'nın aşkına

Sâki-i Kevser Aliyyu'l-murtezâ'nın aşkına,

Hem Hatice, Fâtıma Hayru'n-nisâ'nın aşkına

On iki sadr-ı velâyet pîşuvânın aşkına,
Çehârde-i ma‘sum-i pâk, âl-i abânın aşkına
Hacı Bektaş kutb-i burc-i evliyânın aşkına,
Pîr Balım Sultân sırr-ı lâ fetânın aşkına

Haşre dek yansın, yakılsın billâh onun aşkına! (Kavasoglu, 2019: 130-131; Necip Asım, 1924: 15).

Kanun çerağının önünde yapılan bu gülbanktan, çerağların sayısından ve onlara yüklenen anlamdan da anlaşılacağı üzere Alevilikteki Hz. Ali ve on iki imam kültü tarikata da girecek talip için en başta benimsemesi gereken bir inanç olarak bir ibadet formuyla karşısına çıkmaktadır. Üç basamaktan oluşan ve her birinde dört çerağ bulunan Taht-ı Muhammedi’deki on iki çerağ sadece imamları sembolize etmemekte aynı zamanda tasavvuftaki şeriat, tarikat, marifet ve hakikati de simgelemektedir. Buna ek olarak cesaret, özveri, sadakat, feragat, cömertlik, yiğitlik, vatan sevgisi, saygı ve şefkat, çalışkanlık, hoşgörülük, onurlu olmak ve alçakgönüllülüğü de ifade etmektedir (Noyan, 2010: 63-64; 97-123).

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer şey ise kanun çerağından alınan nurdur. Allah-Muhammed-Ali birliğinin (vahdetinin) diğer çerağları aydınlatmasıyla bu birlikteliğin de ayrılmış olmasıdır. Meydandaki her şeyin Hz. Peygamber’in nuru ile zahir olması ve ardından Hz. Ali’nin nuruyla diğer çerağların zuhur etmesi, Gazali’nin *Mişkâtü’l-Envâr*’ında da değindiği gibi asıl nurun Hz. Peygamber oluşu yani vahdetin onda bulunuşudur (Harman, 2018: 73 ; Oytan, 1947: 57).

4. Sonuç

Bu çalışma, Nur Suresi 35. Ayette geçen Nur ve Mişkat kelimelerini konu edinmiş ve bu kavramlar bu çalışmada açıklanmaya çalışılmıştır. Nur ve Mişkat’ın kelime ve kavramsal anlamı hakkında Kur’anı Kerim lafızlarını konu edinen kaynaklar, tefsirler ve kamusalara başvurularak verilmeye gayret edilmiştir. Nur ve Mişkat’ın kelime ve kavram anlamı, ilgili kaynaklardan yararlanılmakla yetinilmeyerek katmanlı olarak Nur ve Mişkat kavramının kazandığı hususi anlamı da dikkate alınarak sufi çevrelerdeki karşılığının da ne olduğu kısaca aktarılmıştır. Bütün bu bilgilerden sonra makalenin de konusu olan hususa geçilerek Nur ve Mişkat’a Alevi ve Bektaşilerin yüklediği anlam ile meydana zikrin bir parçası olarak çerağ uygulamasında okunan dua ve hizmeti hakkında bilgi verilmiştir.

Nur ve Mişkat, zahiri bir anlamı olduğu gibi batini olarak bir anlam taşımakta ve bu batini anlamından yola çıkarak ayette anlatılan Mişkat ile insan bedeni arasında bir ilişki kurulup bedendeki fanus veya çerağın konulduğu yer olarak kalp ve eşi benzeri olmayan yağ ise iman olarak kalpte tecelli eden Allah Teâlâ’nın nurudur. Bu nurun aktarıcı ve tanıtıcısı olarak da Hazreti Muhammet aleyhisselam görülmekte

ve hatta nurlu aydınlatan kandil olarak da kabul edilmektedir. Hazreti Muhammet aleyhisselamın vahiy yoluyla getirdiği bilgi ve hikmeti içeren görevi nübüvvet, Hazreti Ali'ye velayet olarak devredildiğine inanılmaktadır. Bundan dolayı da Hak Muhammet Ali'nin bir nur olduğuna inanılmaktadır.

Alevi ve Bektaşî topluluklarında her hafta en az bir kere Perşembe günü akşam vakti, tekkede çerağ uyarırlar. Bu çerağ temsil ettiği nur, asla sönmez veya söndürmek olarak telaffuz edilmez. Bunun yerine çerağı uyarmak ve dinlendirmek şeklinde ifade edilir. Cuma akşamları zorunlu olarak mutlak surette icra edilen bu hizmet, mürşit-pirin icazeti ve duasıyla başlamaktadır. Ardından çerağcı olarak isimlendirilen müstakil bir görevli tarafından Nur Suresi 35. Ayet okunarak çerağ uyarılmaktadır. Çerağcı hizmetini yaptıktan sonra hizmet duası almaktadır. Cem tamama erdikten sonra yine mürşit-pirin desturuyla çerağcı, çerağı dinlenmeye bırakılmakta veya çerağın (mum ise) yanarak kendi kendine bitmesine izin verilmektedir.

Kaynakça

- Beyzâvî, Nâsirüddin Ebü'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfî. (1998). *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*. Haz. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlî. Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-'Arabi.
- Câmi, Abdurrahman. (2008). *Nefahâtü'l-Üns (Evliyâ Menkıbeleri)*. Haz. Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Çift, Salih. (2004). "İlk Dönem Tasavvuf Düşüncesinde Nûr Kavramı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, 139-157.
- Erdem, Cem ve Demir, Tazegül. (2010). "Bektaşîlik Öğretisinde Terim ve Kavramlar". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş veli Araştırma Dergisi* 55, 437-468.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Yakub. (1998). *el-Kâmûsu'l-Muhît*. thk. Mektebu Tahkiki't-Türâs. Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. (2016). *Mişkâtü'l-Envâr (Varlık-Bilgi-Hakikat)*. Haz. Mahmut Kaya, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Harman, Mürüvvet. (2018). "*Çerağ Aslında Neyi Anlatır? (Bektâşî Tarikatında Çerağ ve Ona Yüklenen Anlamlar)*". Ankara: IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı.
- İsfâhânî, Râgıb. (2009). *el-Müfredâtü'l-Elfazi'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dimaşk: Dâru'l-Kalem.
- Kavasoglu, Fatıma Elif. (2019). "Abdülbaki Gölpınarlı'nın Bektaşîlik-Alevilik İsimli Yazma Eseri (Metin ve İnceleme)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. (2017). *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*. Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Müstensih: Necip Asım. (1924). *Bektâşî İlmihali*. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı. Mahmut Cevdet Koleksiyonu. K 883.

- Mütercim Âsım Efendi. (2014). *Kâmus Tercümesi*. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Necib Asım. (1925). *Bektaşî İlmihali*. Dersaadet: Kanaat Kitaphanesi.
- Noyan, Bedri. (2010). *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*. İstanbul: Ardıç Yayınları.
- Oytan, M. Tevfik. (1947). *Bektaşîliğin İç Yüzü, Dibi-Köşesi-Yüzü ve Astarı Nedir?*. Ankara: İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası.
- Özen, Gürkan. (2011). "Bektâşîlikte Olmazsa Olmaz Sembollerden Çerağ ve Yola Giren Can'ın Ziyetleri: Arakiye, Teslim Taşı ve Tığbent". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 60, 415-434.
- Taşğın, Ahmet. (2009). "Cem, Cemevi ve İşlevleri". *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*. Ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- . (2018). *Romanya Müslümanları Kızılbaşlar, Babalılar, Bektaşiler İsimli Risale Üzerine*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Sunar, Cavit. (1975). *Melâmîlik ve Bektâşîlik*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Uzun, Mustafa İsmet. (1996). "Gülbank", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye İDyanet Vakfı Yayınları.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer. (2009). *Tefsîrü'l-Keşşâf 'an Hakâikü't-Tenzil ve 'Uyûnu'l-Ekâvil fî Vücûhu't-Te'vil*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.

